

OMORUL CALIFICAT COMIS ASUPRA A DOUĂ SAU MAI MULTE PERSOANE: CONCURS DE INFRACTIUNI, INFRACTIUNE COMPLEXĂ SAU VIOLENȚĂ ÎN FAMILIE?

Daniel-Cosmin SPOREA

Abstract

The aggravated murder of two or more persons is judiciously kept among the circumstances that make murder aggravated, because of the increased gravity it reflects in relation to the social order. At the same time, social reality often exceeds the legislative parameters set by the legislator, in a wide variety of situations, and the 'compromise' solution must be sought in the legislator's own will, which can often be inferred from the incriminating texts. The present article aims to analyse the hypothesis that, in the context of Article 189 (2) of the Romanian Criminal Code, two persons are killed, one of them having a special status in relation to the perpetrator, i.e. a family member of the perpetrator, within the meaning of Article 177 of the Romanian Criminal Code. In such a situation, are we concerned with a combination of offences of aggravated murder and domestic violence, a single complex offence of aggravated murder or a single offence of domestic violence?

Keywords: aggravated murder, legal unit, family member, crime, plurality of passive subjects

1. Aspecte preliminare

Sub imperiul vechiului Cod penal, omorul calificat săvârșit asupra a două sau mai multe persoane era considerat omor deosebit de grav¹. În actuala reglementare, Noul cod penal prevede, în cuprinsul art. 189 alin. (1) lit. f), că omorul săvârșit asupra a două sau mai multe persoane reprezintă o circumstanță de calificare a celui din urmă, limitele speciale ale pedepsei fiind, evident, sporite, în antiteză cu omorul comis în forma de bază, unde limitele speciale ale pedepsei sunt relativ mai reduse. Rațiunea agravării răspunderii penale în cazul unei persoane care comite un omor asupra a două sau mai multe persoane este lesne de

¹ În contextul Deciziei V/2007 pentru examinarea recursului în interesul legii cu privire la aplicarea dispozițiilor art. 176 alin. (1) lit. b) în Codul penal [în prezent, art. 189 alin. (1) lit. f) Noul cod penal], s-a stabilit că: „Într-adevăr, prin art. 176 alin. (1) lit. b) din Codul penal se prevede că omorul săvârșit «asupra a două sau mai multor persoane» constituie infracțiune de omor deosebit de grav”.

înțeles – suprimarea vieții mai multor victime conturează o pericolozitate socială extremă, agentul urmărind sau acceptând că, prin acțiunea/inacțiunea sa, produce decesul unor subiecți pasivi multipli. Așa fiind, această circumstanță de calificare a omorului reprezintă o împrejurare care conferă faptei o pericolozitate ce excedă în mod limpede posibilităților de individualizare pe baza limitelor de pedeapsă ale variantei de bază ale omorului, categorisirea sa ca fiind un omor deosebit de grav, dar și includerea sa *expressis verbis* în catalogul circumstanțelor de calificare ale omorului având, deci, o justificare rațională.

Pluralitatea de subiecți pasivi ce caracterizează această modalitate de comitere a omorului calificat reprezintă o veritabilă circumstanță reală², ceea ce înseamnă că ea se va răsfrânge asupra participanților care au cunoscut-o sau au prevăzut-o. Elementul material al laturii obiective poate îmbrăca forma unei atitudini comise, sau, dacă există o obligație legală sau contractuală de a acționa, ori o stare de pericol având la bază o atitudine anterioară a agentului, ce a facilitat producerea rezultatului, chiar forma omisivă. Sub raport subiectiv, discutăm de o infracțiune intenționată, în acest sens agentul putând acționa cu intenție directă în sensul suprimării vieții tuturor victimelor (minim două), ori chiar acționând cu intenție directă în privința unora dintre victime, iar cu intenție indirectă în privința celorlalte³. Esențial este ca agentul să comită actul suprimator al vieții cu privire la mai multe persoane în aceeași împrejurare (unitate spațio-temporală), prin aceeași acțiune/inacțiune, sau chiar prin acțiuni/inacțiuni diferite⁴, dar în aceeași împrejurare sau cu aceeași ocazie. În doctrină nu este tranșată accepțiunea unității de împrejurare ce caracterizează acest tip de omor calificat, respectiv ce se înțelege prin sintagma „aceeași ocazie”, prin urmare, într-o speță determinată, organul judiciar va fi acela care va stabili dacă omorul este comis în această modalitate de calificare sau nu⁵.

Din perspectiva naturii juridice a acestei forme calificate a omorului, ne aflăm în prezența unei veritabile complexități legale. Cu alte cuvinte, legiuitorul, prin

² Sergiu Bogdan, Doris Alina Șerban, *Drept penal. Partea specială. Infracțiuni contra persoanei și contra înfăptuirii justiției*, Ediția a 2-a, revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2022, p. 69.

³ Laura Maria Stănilă, *Drept penal. Partea specială, Infracțiuni contra persoanei, Infracțiuni contra patrimoniului*, Caiet de seminar, Ediția a IV-a, revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2022, p. 23.

⁴ Valerian Cioclei, *Drept penal. Partea specială, Infracțiuni contra persoanei și infracțiuni contra patrimoniului*, Ediția 7, Ed. C.H. Beck, București, 2022, p. 30.

⁵ Apreciez că aceste noțiuni ce conferă caracter calificat omorului, respectiv unitatea de împrejurare, existența aceleiași ocazii în care agentul comite omorul calificat, trebuie interpretate extensiv. Cu alte cuvinte, se poate reține omorul calificat săvârșit asupra a două sau mai multe persoane și atunci când, de pildă, discutăm de acte materiale ce îmbracă forma unității legale a infracțiunii continuate, dacă, finalmente, se produce decesul mai multor persoane. Cu titlu de exemplu, nu ar trebui refuzată reținerea omorului calificat atunci când, la diferite intervale de timp, dar în realizarea aceleiași rezoluții infracționale, mai multe persoane vând, cu știință, anumite pastile ca remediu pentru o anumită viroză, cunoscând că aceste pastile vor conduce indubitabil, în viitor, la decesul consumatorilor, chiar dacă decesul s-ar produce într-un an sau chiar doi.

voința sa, „unește” ceea ce, în mod normal, ar fi condus la reținerea unui concurs de infracțiuni – lezarea dreptului la viață al mai multor subiecți pasivi determină o pluralitate de infracțiuni. În lipsa acestei complexități legale instituite de legiuitor, ne-am afla în prezența concursului de infracțiuni (real sau ideal) atunci când agentul produce decesul mai multor persoane, în condițiile de tipicitate ale acestei variante de omor calificat⁶. Având în vedere că elementele obiective ale infracțiunii nu sunt cuprinse, prin firea lucrurilor, în conținutul altei infracțiuni⁷ (pentru a putea discuta de o complexitate naturală), în cadrul omorului calificat săvârșit asupra a două sau mai multe persoane complexitatea este una legală.

2. Pluralitatea de subiecți pasivi

Inter alia, printre condițiile reținerii infracțiunii analizate, în mod obligatoriu trebuie să identificăm o pluralitate de subiecți pasivi – decesul a cel puțin două persoane fizice (nu juridice). În lipsa decesului a două persoane fizice, în condițiile omorului calificat, nu vom putea discuta de reținerea acestei circumstanțe de calificare, ci, eventual, putem discuta de un concurs de infracțiuni între omor simplu/calificat (cu excluderea elementului circumstanțial agravant analizat) și o tentativă de omor, ori o serie de alte situații care „rup” unitatea de infracțiune complexă⁸.

În cadrul acestei variante a omorului calificat, subiectul activ este necircumstanțiat, infracțiunea putând fi comisă atât de o persoană fizică, cât și de o persoană juridică, în acest din urmă caz, atunci când omorul calificat este comis în numele, interesul sau în desfășurarea obiectului de activitate al persoanei juridice⁹. În ceea ce privește subiecții pasivi, apreciez că vom discuta exclusiv de cel puțin

⁶ Paralela poate fi mult mai ușor înțeleasă în contextul tâlhăriei, unde, în lipsa unității legale de infracțiune (complexă) autorul va răspunde pentru un concurs de infracțiuni, de regulă, între loviri sau alte violențe și furt. A se vedea Florin Streteanu, Daniel Nițu, *Drept penal. Partea generală*, Vol. II, Ed. Universul Juridic, București, 2018, p. 61.

⁷ V. Dongoroz – *Explicații teoretice ale Codului penal român*, Vol. I, Ed. C.H. Beck, București, 2012, p. 292.

⁸ Ipotezele în care se „scindează” unitatea legală de infracțiune a omorului calificat comis asupra a două sau mai multe persoane pot fi diverse: o victimă rămasă în viață, una decedată – concurs de infracțiuni; două victime în viață, una decedată – tentativă la omor calificat comis asupra a două sau mai multe persoane în concurs cu un omor simplu/calificat (asumând existența unei alte circumstanțe de calificare); două victime decedate, una în viață – omor calificat asupra a două sau mai multe persoane (în acest caz, tentativa va fi absorbită în forma consumată a infracțiunii). A se vedea Mihail Udriou, *Fișe de Drept penal. Partea specială, Teorie și cazuri practice*, Ediția III, Ed. C.H. Beck, București, 2022, p. 13.

⁹ De pildă, reprezentantul societății X, pentru a intra în posesia unui proiect de renovare inedit deținut de societatea rivală Y, ucide, în aceeași împrejurare, pe cei doi reprezentanți ai societății Y, intrând astfel în posesia proiectului. Într-o atare situație, omorul calificat este comis în interesul societății X, fapt pentru care și răspunderea penală a celei din urmă va fi antrenată.

două persoane fizice. Cu alte cuvinte, discutăm, în cadrul omorului calificat comis asupra a două sau mai multe persoane, de un subiect pasiv multiplu, circumstanțiat. În orice caz, o persoană juridică nu poate fi ucisă, din moment ce ea nu are corespondent material, fizic, în lumea înconjurătoare, iar dacă doi reprezentanți a două persoane juridice diferite sunt uciși cu aceeași ocazie, încadrarea juridică se va face tot în sfera art. 189 alin. (1) lit. f), însă cu referire la reprezentanții persoane fizice, iar nu cu privire la cele două persoane juridice reprezentate.

Ce se întâmplă, însă, atunci când unul dintre subiecții pasivi deține o calitate specială față de făptuitor, în termeni concreți, atunci când este membru de familie cu acesta, în accepțiunea art. 177 Cod penal? Dacă ar fi să ne gândim la situația în care, în aceeași împrejurare sau cu aceeași ocazie sunt ucise două persoane, dintre care una dintre ele deține o astfel de calitate specială față de făptuitor, problema nu este ușor tranșabilă – omor simplu/calificat în concurs cu violență în familie, sau violență în familie raportat la omor calificat săvârșit asupra a două sau mai multe persoane? Problematika nu este de ordinul nefirescului, practica judiciară putându-se confrunta în orice moment cu o astfel de situație, caz în care individualizarea va trebui să urmeze linii directe în acord cu voința legiuitorului.

În cadrul prezentului articol, ne propunem să analizăm variabilele la care s-ar putea „apela” atunci când judecătorul este confruntat cu o situație precum cea analizată de noi, punctând avantajele și dezavantajele reținerii unei soluții în detrimentul alteia, în final prezentând un punct de vedere propriu asupra acestei problematiki. Mai mult, va fi analizată și ipoteza omorului calificat comis asupra a două sau mai multe persoane, în situația unei duble calități a subiecților pasivi.

3. Problematika privind calitatea specială a unuia dintre subiecții pasivi în cadrul omorului calificat comis asupra a două sau mai multe persoane

În materia infracțiunilor complexe, unitatea este una legală, în sensul în care exclusiv legiuitorul este cel care alătură două infracțiuni ce, finalmente, alcătuiesc o singură infracțiune (unitate). În continuare, vom puncta trei soluții distincte, accentuând, unde este cazul, argumentele în favoarea, respectiv în defavoarea reținerii uneia dintre variante în detrimentul celeilalte. Vom discuta despre soluția „scindării” unității legale de infracțiune (3.1.), soluția reținerii unei singure infracțiuni complexe (3.2.), și, în fine, posibilitatea reținerii unei unice infracțiuni de violență în familie (3.3.).

3.1. Soluția „scindării” unității legale de infracțiune

Dacă X, în aceeași împrejurare/cu aceeași ocazie ucide atât pe soția sa, cât și pe Y, prietenul său din copilărie, reținerea unui concurs de infracțiuni între omor simplu/calificat [asumând existența altei circumstanțe de calificare decât cea

regăsită în art. 189 alin. (1) lit. f) Cod penal] cu privire la Y și violență în familie raportat la omor simplu/calificat cu privire la soția sa (membru de familie în accepțiunea art. 177 Cod penal) pare o soluție agreabilă. Dacă ne raportăm, de pildă, la infracțiunea de ultraj, infracțiune complexă cu subiect pasiv calificat (funcționar public în accepțiunea art. 175 Cod penal), respectiv la situația în care, în aceeași împrejurare, este ucis un polițist local și un civil oarecare, soluția concursului de infracțiuni se ivește ca fiind rațională și justificată, având în vedere „haina statului” pe care o poartă funcționarul public, respectiv că este un reprezentant pe plan local al autorității statale. În acest caz, de ce nu s-ar justifica un astfel de tratament juridic și în cazul violenței în familie? Cu atât mai mult cu cât, ca urmare a noilor modificări aduse ultrajului, *faptele prevăzute la art. 257 Cod penal, comise asupra unui polițist sau jandarm, aflat în exercitarea atribuțiilor de serviciu sau în legătură cu exercitarea acestor atribuții, se sancționează cu pedeapsa prevăzută de lege pentru acea infracțiune, ale cărei limite se majorează cu jumătate*, iar în cazul violenței în familie *maximul special al pedepsei prevăzute de lege se majorează cu o pătrime* [în cazul infracțiunilor menționate explicit în cuprinsul art. 199 alin. (1) Cod penal].

Deci, legiuitorul a prezumat legal absolut pericolozitatea sporită ce o conferă faptei deținerea unei calități speciale precum funcționarul public sau membrul de familie. În plus, nu se poate susține că există o „ierarhie” a circumstanțelor de calificare ale subiectului pasiv, în sensul în care calitatea de funcționar public (în ipoteza ultrajului, expusă mai sus) să prevaleze față de calitatea de membru de familie (în accepțiunea infracțiunii de violență în familie), și astfel concursul de infracțiuni să nu aibă o justificare rațională în contextul ipotezei noastre de lucru. Așa fiind, un eventual concurs de infracțiuni pare alternativa potrivită atunci când unul dintre cei doi subiecți pasivi uciși în aceeași împrejurare deține o calitate specială față de făptuitor – membru de familie.

Care sunt, însă, neajunsurile reținerii unui concurs de infracțiuni într-o atare situație? În mod evident, în această ipoteză, soluția concursului de infracțiuni, care are natura juridică a unei cauze legale de agravare obligatorie a pedepsei, va determina aplicarea regulilor cumulului juridic cu spor obligatoriu și fix, după cum urmează: stabilirea, pe baza criteriilor generale de individualizare ale pedepsei prevăzute în art. 74 Cod penal, a celor două pedepse de către judecător, pentru fiecare infracțiune în parte (omor simplu/calificat și violență în familie), aplicarea pedepsei celei mai grele, cu adăugarea unui spor obligatoriu de o treime din cealaltă pedeapsă stabilită pentru infracțiunea concurentă, dându-se naștere astfel unei pedepse rezultante ce urmează a fi executată de inculpat. Pe de altă parte, prevederea din alin. (1) a art. 199 Cod penal, în sensul că „*Dacă faptele prevăzute în art. 188, art. 189 și art. 193-195 sunt săvârșite asupra unui membru de familie, maximul special al pedepsei prevăzute de lege se majorează cu o pătrime*” constituie o veritabilă circumstanță de agravare a răspunderii penale pentru infracțiunea comisă față de

un membru de familie¹⁰, iar în accepțiunea art. 79 alin. (2) Cod penal, „*Dacă sunt incidente două sau mai multe dispoziții care au ca efect agravarea răspunderii penale, pedeapsa se stabilește prin aplicarea succesivă a dispozițiilor privitoare la circumstanțe agravante, infracțiune continuată, concurs sau recidivă*”. Prin urmare, mai întâi, pentru omorul simplu/calificat săvârșit asupra membrului de familie se va majora, imperativ, maximul special cu o pătrime, iar ulterior se va proceda la aplicarea regulilor cumulului juridic cu spor obligatoriu și fix (aplicarea pedepsei celei mai grele, la care se va adăuga, imperativ, un spor de o treime din pedeapsa stabilită pentru cealaltă infracțiune).

O atare soluție conduce la o pedeapsă rezultantă ce, s-ar putea susține, depășește firescul, având în vedere că, dacă în situația expusă ne-am raporta la o unică infracțiune de omor calificat comis asupra a două sau mai multe persoane, limitele speciale ale pedepsei ar fi cuprinse între 15-25 de ani închisoare alternativ cu pedeapsa detențiunii pe viață, aspect de natură a reliefa îndeajuns pericolozitatea sporită a infractorului, din moment ce dă posibilitatea judecătorului, pe palierul individualizării, să dispună chiar detențiunea pe viață. Pe de cealaltă parte, și dispozițiile de la concurs permit aplicarea detențiunii pe viață, când art. 39 alin. (2) Cod penal statuează că: „*Atunci când s-au stabilit mai multe pedepse cu închisoarea, dacă prin adăugare la pedeapsa cea mai mare a sporului de o treime din totalul celorlalte pedepse cu închisoarea stabilite s-ar depăși cu 10 ani sau mai mult maximul general al pedepsei închisorii, iar pentru cel puțin una dintre infracțiunile concurente pedeapsa prevăzută de lege este închisoarea de 20 de ani sau mai mare, se poate aplica pedeapsa detențiunii pe viață*”. Așadar, în final, de lege lata, individualizarea judiciară a pedepsei ar parcurge aceiași parametri atât în privința concursului de infracțiuni în speța dată, cât și în privința reținerii unei simple infracțiuni complexe legale.

O altă chestiune ce poate ridica probleme în sensul reținerii concursului de infracțiuni o reprezintă unitatea legală de infracțiune complexă. Cum am arătat la începutul analizei noastre, omorul calificat comis asupra a două sau mai multe persoane reprezintă, ca natură juridică, o infracțiune complexă. Alături de infracțiunea progresivă, continuată și de obicei, infracțiunea complexă face parte din unitatea legală de infracțiune, fiind născută din rațiuni de politică penală, având ca fundament voința legiuitorului. A scinda unitatea legală de infracțiune complexă, atunci când unul dintre cei doi subiecți pasivi uciși în aceeași împrejurare deține o

¹⁰ Aspect reliefat și de Înalta Curte de Casație și Justiție, în contextul Deciziei nr. 58/2023, unde, *inter alia*, s-a stabilit că incriminarea din art. 199 alin. (1) din Codul penal reprezintă o variantă agravată a infracțiunii de lovire sau alte violențe, prevăzută de art. 193 alin. (2) din Codul penal. *Mutatis mutandis*, aceeași natură juridică (de variantă agravată) o va avea violența în familie și față de celelalte infracțiuni cantonate în cuprinsul art. 199 alin. (1) Cod penal, deci, și în cazul omorului, omorului calificat, vătămării corporale, lovirilor sau vătămărilor cauzatoare de moarte. A se vedea minuta Deciziei Instanței Supreme, disponibilă la <https://www.iccj.ro/2023/09/19/minuta-deciziei-nr-58-din-18-septembrie-2023/> [accesat 26.10.2023].

calitate specială față de făptuitor, reprezintă, *eo ipso*, o înfrângere a voinței legiuitorului. Judecătorul nu poate „rupe” ceea ce legiuitorul a unit, sau, cu alte cuvinte, ceea ce legiuitorul a unit, judecătorul nu poate despărți. Însă, o astfel de susținere nu excelează prin acuratețe deplină, întrucât, în materia dreptului penal substanțial, același legiuitor permite „fiecuiuni juridice penale” dintre cele mai diverse: de pildă, în materia participației penale, dacă un făptuitor participă la un singur act de executare, prevăzând sau cunoscând că ceilalți participanți comit fapta sub forma unității legale de infracțiune continuată, el va urma să răspundă în calitate de participant la forma continuată a infracțiunii, chiar dacă, în fapt, el a participat la un singur act de executare¹¹; în materia circumstanțelor de calificare ale furtului, dacă agentul, în contextul unei unități naturale colective, sustrage bunuri în scopul însușirii pe nedrept pe timpul zilei, iar un singur act material se consumă în timpul nopții, circumstanța de calificare a furtului comis în timpul nopții, atunci când întinericul a luat, în mod real, locul luminii, va umbrela întreaga activitate infracțională a autorului, cu consecința reținerii în sarcina sa a unei infracțiuni unice de furt calificat comis în timpul nopții, în condițiile unității naturale colective. Aceste situații nu sunt expres prevăzute de legiuitor, și cu toate acestea, ele sunt pe deplin agreeate în literatura de specialitate și practica judiciară și, deci, pot argumenta o soluție de scindare a infracțiunii complexe.

3.2. Soluția reținerii infracțiunii complexe a omorului calificat comis asupra a două sau mai multe persoane

Încorporându-se în infracțiunea complexă de omor calificat comis asupra a două sau mai multe persoane, infracțiunile de omor comise în aceeași împrejurare/cu aceeași ocazie asupra a două sau mai multe persoane, privite *ut singuli*, își pierd autonomia lor infracțională și formează corp comun într-o singură incriminare autonomă, cea prevăzută de art. 189 alin. (1) lit. f) Cod penal¹². Cu toate acestea, rațiunea pentru care un astfel de omor a fost categorisit ca fiind deosebit de grav și, de asemenea, inclus în catalogul circumstanțelor de calificare a omorului, o constituie aceea că agentul înțelege, *ab initio*, să curme viața mai multor persoane, intenția sa directă/indirectă cu privire la uciderea acestora fiind

¹¹ De exemplu, „dacă complicele participă la un singur act material, dar are reprezentarea faptului că se comite o infracțiune continuată (urmând a fi executate și alte acte materiale) acesta poate fi complice moral pentru celelalte acte, reținându-se în sarcina sa forma continuată, dacă a se dovedește că a întărit rezoluția celorlalți de a continua comiterea infracțiunii”. A se vedea Voicu Pușcașu, *Drept penal. Partea Generală I*, Note de Curs, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2022, p. 369.

¹² Cât se poate de just, în contextul în care unitatea legală de infracțiune constituie o situație de excepție, iar dacă o conduită infracțională sau chiar o pluralitate de astfel de conduite generează rezultate socialmente periculoase specifice mai multor infracțiuni „în lanț”, se reține o unică infracțiune. A se vedea Voicu Pușcașu, *op. cit.*, p. 367.

una preexistentă comiterii faptei, în caz contrar putându-se discuta, eventual, de un omor calificat comis pentru a ascunde săvârșirea altei infracțiuni, în condițiile scopului consecvențional¹³, ori alte situații determinate.

Se poate susține că periculozitatea agentului rămâne neștirbită și ea există, chiar dacă unul dintre subiecții pasivi e, în ipoteza noastră de lucru, membru de familie cu acesta. Pe baza unei analize criminologice, expertize îndelungate etc., se poate contura un nivel de periculozitate ce reclamă încadrarea faptei sale la omor calificat, ca infracțiune complexă, fiind irelevantă împrejurarea că, alături de prietenul său, a fost ucisă și soția autorului. Cu atât mai mult cu cât, după cum am arătat mai sus, individualizarea judiciară a pedepsei conduce, în linii mari, la aceeași finalitate din perspectiva pedepsei ce-i poate fi aplicată agentului (deținerea pe viață putând fi aplicată atât în cazul concursului de infracțiuni, cât și în cazul reținerii unei singulare infracțiuni de omor calificat).

Mai mult, în practica judiciară s-a stabilit omorul calificat asupra a două sau mai multe persoane în sarcina inculpatului atunci când acesta, urmărind să o ucidă pe concubina sa (cu care stabilise relații asemănătoare aceloră dintre soți, în accepțiunea art. 177 Cod penal fiind, deci, membri de familie), a aruncat conținutul unei damigene cu benzină într-o cameră unde dormeau mai multe persoane, provocând, prin incendiu, moartea acestora, ori a aruncat o cantitate de benzină, căreia i-a dat foc, peste doi copii ai concubinei¹⁴. S-a îmbrățișat, astfel, soluția infracțiunii complexe, în ciuda calității speciale a unuia dintre subiecții pasivi, și deci, nu ar fi o premieră în practica judiciară reținerea infracțiunii complexe în detrimentul concursului de infracțiuni, în ipoteza analizată de noi.

În același timp, norma de la art. 199 Cod penal, atunci când se raportează la omorul calificat, în esență, ea protejează aceeași valoare socială – viața persoanei (și în subsidiar relațiile sociale de familie). Așa fiind, sub acest aspect, reținerea omorului calificat în detrimentul concursului de infracțiuni nu ar împieta asupra unei eventuale respectări a principiului legalității incriminării penale.

Poate fi imaginată o altă variabilă, sub acest segment de analiză: încadrarea faptei de ucidere a două persoane în aceeași împrejurare, una deținând o calitate specială față de făptuitor (membru de familie), la omor calificat săvârșit asupra a două sau mai multe persoane, iar stabilirea tratamentului sancționator în cadrul procesului de individualizare judiciară să urmeze regulile de la violență în familie (respectiv majorarea maximului special prevăzut de lege pentru omorul calificat cu o pătrime). Deși seducătoare o astfel de soluție, ea pare să contravină principiului legalității pedepsei penale, care statuează că numai legiuitorul poate stabili perimetrul în care individualizarea făcută de judecător are loc. Pentru omorul calificat,

¹³ Dacă, de pildă, agentul, după ce a ucis victima, observă că a fost filmat de un martor, fapt pentru care îl prinde și îl ucide pe cel din urmă.

¹⁴ G. Antoniu, C. Bulai (coord.), *Practica judiciară penală*, vol. III, Partea specială, Ed. Academiei, București, 1992, pp. 19-20.

legiuitorului a prevăzut expres minimul și maximul special al pedepsei ce urmează să guverneze individualizarea judiciară, astfel că judecătorul nu va putea, prin analogie, să aplice regulile tratamentului sancționator al violenței în familie, din moment ce reține omorul calificat într-o atare situație. După cum vom explicita în cele ce urmează, credem că mai degrabă situația ar trebui privită în sens invers, respectiv să se rețină violența în familie raportată la omor calificat, și astfel să se majoreze cu o pătrime maximul special, soluție ce se apropie de variabila expusă.

3.3. Soluția reținerii infracțiunii de violență în familie

Tradițional, s-a pus problema dacă infracțiunea de violență în familie reprezintă o incriminare autonomă sau o incriminare agravată a comiterii infracțiunilor de omor, omor calificat, loviri sau alte violențe, vătămare corporală, loviri sau vătămări cauzatoare de moarte, față de un subiect pasiv circumstanțiat – membru de familie în accepțiunea art. 177 Cod penal. De dată recentă, însă, Înaltei Curți de Casație și Justiție i s-a solicitat pronunțarea unei hotărâri prealabile pentru dezlegarea unor chestiuni de drept, Instanța Supremă fiind interpellată, *inter alia*, asupra chestiunii naturii juridice a violenței în familie, respectiv dacă cea din urmă are natura juridică a unei infracțiuni autonome sau reprezintă o incriminare agravată a infracțiunilor enumerate anterior, în cuprinsul normei de la art. 199 Cod penal. Prin Decizia nr. 58/2023, Înalta Curte de Casație și Justiție a admis sesizarea formulată de Curtea de Apel Bacău – Secția penală și pentru cauze cu minori și de familie, și a stabilit că *incriminarea din art. 199 alin. (1) din Codul penal reprezintă o variantă agravată a infracțiunii de lovire sau alte violențe, prevăzută de art. 193 alin. (2) din Codul penal*. Deși viza o altă infracțiune decât cea de omor, concluzia ce se desprinde din Decizia Instanței Supreme este că violența în familie reprezintă o incriminare agravată a infracțiunii pe lângă care se aplică¹⁵, și nu o incriminare autonomă, de sine stătătoare, fiind astfel tranșată definitiv chestiunea naturii juridice a incriminării de la art. 199 Cod penal.

Pe segmentul de analiză ce formează obiectul prezentului articol, respectiv situația omorului calificat comis asupra a două sau mai multe persoane, dintre care una deține o calitate specială față de făptuitor, membru de familie în înțelesul art. 177 Cod penal, reținerea violenței în familie în detrimentul concursului, respectiv al infracțiunii complexe, reprezintă o soluție deloc neglijabilă, iar, după cum vom observa, aceasta se pare că e voința legiuitorului într-o situație precum cea analizată de noi.

¹⁵ Ioana-Anamaria Filote-Iovu, ÎCCJ. *Dezlegarea unor chestiuni de drept. Termenul general de prescripție pentru infracțiunea de lovire sau alte violențe în modalitatea violenței în familie*, 19 septembrie 2023, disponibil la: <https://www.juridice.ro/706201/iccj-dezlegarea-unor-chestiuni-de-drept-termenul-general-de-prescriptie-pentru-infracțiunea-de-lovire-sau-alte-violente-in-modalitatea-violentei-in-familie.html> [accesat 21.10.2023].

În primul rând, analiza trebuie să pornească de la înseși textele de incriminare. În optica alin. (1) al art. 199 Cod penal, *Dacă faptele prevăzute în art. 188, art. 189 și art. 193-195 sunt săvârșite asupra unui membru de familie, maximul special al pedepsei prevăzute de lege se majorează cu o pătrime*. O analiză atentă asupra sintagmei „faptele prevăzute în (...) art. 189” (omor calificat) ne relevă faptul că legiuitorul trimite la întregul set de împrejurări ce califică omorul, inclusiv la cel comis asupra a două sau mai multe persoane. Așa fiind, în mod judicios, ținându-se seama de o interpretare sistematică și gramaticală a textelor de incriminare de la art. 199 și art. 189 Cod penal, se poate susține că este mai mult decât suficient ca doar una dintre victimele ucise în aceeași împrejurare să aibă calitatea de membru de familie, pentru a reține, în lumina Deciziei Înaltei Curți amintite anterior, varianta agravată a omorului calificat de sub lit. f) a art. 189 Cod penal, cuprinsă în art. 199 alin. (1) Cod penal. Bineînțeles, judecătorul, în procesul de individualizare, va ține seama și de faptul că cealaltă victimă nu deține calitatea de membru de familie cu agentul și va stabili o pedeapsă în consecință (mai redusă, credem noi).

În al doilea rând, soluția reținerii violenței în familie, în ipoteza dată, indică accentuat că aceasta ar fi, în esență, voința legiuitorului (și nu o singulară infracțiune complexă), soluție ce se desprinde și din următoarele considerente: dacă ar exista o singură ucidere a unui membru de familie, încadrarea juridică nu ar ridica problematici – violență în familie raportat la omor în forma de bază. În această ipoteză, noile limite de pedeapsă vor fi cuprinse între 10 și 25 de ani (maximul special fiind majorat cu o pătrime). Dacă, însă, în aceeași împrejurare sunt ucise două persoane, dintre care una este membru de familie cu autorul, reținerea unei simple infracțiuni complexe de omor calificat ar determina plaja de individualizare cuprinsă între 15-25 de ani, neexistând astfel vreo majorare a maximului special, deși de o importanță deosebită în analiza noastră este faptul că *în componența infracțiunii a intrat o infracțiune prezumată legal de către legiuitor ca fiind mai gravă decât un simplu omor comis asupra unei persoane ce nu e membru de familie cu autorul*. Prin urmare, a refuza reținerea violenței în familie în favoarea omorului calificat de pildă, ar însemna, practic, că nu ar mai exista nicio diferență între ipoteza comiterii unui omor calificat asupra a două persoane „non-familie” și a unei persoane membru de familie și a alteia „non-familie”. Este cât se poate de limpede că, de fapt, voința legiuitorului nu e asta, întrucât s-ar goli de conținut incriminarea de la art. 199 Cod penal, rațiunea existenței sale fiind, practic, diminuată considerabil.

4. Perspectivă proprie asupra problematici

După cum am anticipat în cadrul analizei făcute, opinez în sensul reținerii unei singure infracțiuni de violență în familie, atunci când, în aceeași împrejurare sau cu aceeași ocazie, sunt ucise două persoane, dintre care una dintre ele deține o calitate specială față de făptuitor, respectiv membru de familie în accepțiunea art. 177 Cod penal, pentru argumentele expuse *supra*.

Soluția concursului de infracțiuni nu poate fi primită, întrucât însăși natura complexă a omorului calificat comis asupra a două sau mai multe persoane nu permite acest lucru. A despărți unitatea legală de infracțiune ar echivala flagrant cu o înfrângere a voinței legiuitorului.

În plus, din moment ce violența în familie nu reprezintă nimic altceva decât o variantă agravată a omorului calificat comis în circumstanțele arătate, iar valoarea socială ocrotită de ambele norme este identică, apare ca fiind superficială o eventuală reținere în concurs a celor două infracțiuni.

Din perspectiva soluției reținerii unei singulare infracțiuni complexe, trimitem la analiza făcută sub punctul 3.2. Nici cu o atare soluție nu putem fi de acord, întrucât, odată acceptată o atare soluție, se pierde rațiunea incriminării de la art. 199 Cod penal.

Concluziv, violența în familie reprezintă situația „de compromis”, iar voința legiuitorului trebuie să prevaleze, voință pe care, după cum am explicat anterior, o considerăm ca fiind cea de reținere a unei singulare infracțiuni de violență în familie, atunci când, în condițiile art. 189 alin. (1) lit. f) Cod penal, sunt ucise două persoane, iar una dintre ele este membru de familie cu autorul.

5. Concursul între circumstanțele de calificare ale subiecților pasivi multipli, în contextul art. 189 alin. (1) lit. f)

Pentru a complica puțin lucrurile, pe acest palier de analiză, ne propunem să răspundem la următoarea întrebare: cum va fi rezolvat concursul între mai multe circumstanțe de calificare ale subiecților pasivi în contextul omorului calificat comis asupra a două sau mai multe persoane? În termeni concreți, să luăm ca exemplu următoarea ipoteză de lucru: X și Y, părinții lui Z, sunt funcționari publici la o instituție publică N. Z se prezintă la unitatea în care X și Y, părinții săi, își desfășoară activitatea, și, în timpul exercitării atribuțiilor de serviciu de către aceștia, îi ucide. Avem, deci, o dublă circumstanțiere a subiecților pasivi. Z, fiind fiul celor doi, este membru de familie cu aceștia, comiterea elementului material aferent omorului calificat comis asupra a două sau mai multe persoane determinând, practic, reținerea încadrării juridice aferente art. 199 Cod penal, respectiv violența în familie. În același timp, părinții săi sunt funcționari publici în accepțiunea art. 175 Cod penal, iar omorul calificat a fost săvârșit în timp ce părinții își exercitau atribuțiile de se serviciu, acest fapt determinând, de asemenea, incidența ultrajului (art. 257 Cod penal). Așa fiind, discutăm, în ipoteza noastră de lucru, de un concurs de norme incriminatorii, ce califică concomitent subiecții pasivi.

Teoretic, dacă Z își ucide părinții în timp ce aceștia se află în exercitarea atribuțiilor de serviciu, incidența dublei calității a subiecților pasivi va determina reținerea a două infracțiuni în condițiile concursului ideal de infracțiuni: ultraj în

concurș cu violență în familie, cu atât mai mult cu cât discutăm de valori sociale diferite – autoritatea, respectiv viața (și, în subsidiar, relațiile sociale de familie). La o analiză atentă, soluția este cel puțin bizară, din mai multe puncte de vedere pe care urmează să le explicităm.

În primul rând, se poate susține că reținerea unui concurs de infracțiuni între ultraj și violență în familie este justificată, având în vedere că discutăm de subiecți pasivi cu o dublă calitate, iar această calitate duală (membru de familie, respectiv funcționar public) conturează două valori sociale distincte – viața (și, în subsidiar, relațiile de familie), respectiv autoritatea. Aceste două valori sunt protejate de legiuitor în același ambient al Codului penal și, în plus, protejarea celor două valori trebuie să fie cât mai eficace deopotrivă.

Astfel, dacă se admite soluția concursului de infracțiuni, care va fi ordinea în care se vor valorifica cele două norme ce agravează răspunderea penală? În situația violenței în familie, norma de la art. 199 Cod penal impune ca maximul special să fie majorat cu o pătrime, atunci când omorul calificat este comis asupra unui membru de familie. Pe de cealaltă parte, în situația ultrajului, atunci când omorul calificat este comis asupra unui funcționar public aflat în exercitarea atribuțiilor de serviciu, legea impune majorarea limitelor speciale ale pedepsei cu o treime (deci, și minimul special va fi majorat, nu doar maximul special, ca în cazul violenței în familie). Așadar, discutăm de două norme ce agravează răspunderea penală. Acest „paralelism” de împrejurări agravate nu poate fi lesne tranșat, întrucât în materia concursului între cauzele de atenuare sau agravare a răspunderii penale, Codul penal nu pare să ofere o anumită soluție, din această perspectivă. Art. 79 Cod penal, când reglementează concursul între cauzele de atenuare sau de agravare, în alin. (2) stipulează că *„Dacă sunt incidente două sau mai multe dispoziții care au ca efect agravarea răspunderii penale, pedeapsa se stabilește prin aplicarea succesivă a dispozițiilor privitoare la circumstanțe agravante, infracțiune continuată, concurs sau recidivă”*. Din textul legal redat anterior, nu reies indicii cu privire la soluționarea ipotezei noastre. Prin urmare, va avea întâietate calitatea de membru de familie, sau calitatea de funcționar public?

O primă soluție s-ar putea găsi în chiar Codul penal. Aminteam anterior că valorile sociale ocrotite de cele două norme cuprinse în art. 199 și art. 257 Cod penal sunt viața, respectiv autoritatea. O posibilă „extragere” a voinței legiuitorului s-ar putea face din modul în care sunt amplasate cele două infracțiuni în Codul penal, din perspectiva capitolului și a ordinii lor de abordare. Infracțiunile contra persoanei (printre care și infracțiunea de violență în familie), fac parte din chiar primul capitol al Codului penal. Altfel spus, gravitatea unei infracțiuni contra persoanei este accentuată de legiuitor din chiar debutul Părții speciale a Codului penal. Prin urmare, dacă ar fi să ne raportăm la valorile sociale protejate prin incriminările din Codul penal, observăm că viața are prioritate în raport cu

neglijarea autorității statale, autoritate ce se dorește a fi protejată prin incriminarea de la art. 257 Cod penal. Așa fiind, o soluție ce se apropie de voința legiuitorului s-ar putea identifica în valorificarea, cu prioritate, a agravatei de la art. 199 Cod penal, deci, mai întâi, majorarea maximului special cu o pătrime pentru un omor calificat comis asupra a două sau mai multe persoane, ulterior valorificându-se agravata de la art. 257 Cod penal, majorându-se cu o treime limitele de pedeapsă pentru celălalt omor calificat comis asupra a două sau mai multe persoane, ulterior fiind aplicabile regulile concursului (formal). Se va da efect cauzei de agravare obligatorie a pedepsei, fiind incidente regulile cumulului juridic cu spor obligatoriu și fix (aplicarea pedepsei celei mai grele, la care se va adăuga, imperativ, un spor de o treime din cealaltă pedeapsă stabilită). Procedând în acest mod, s-ar respecta voința legiuitorului, și astfel s-ar proteja ambele valori sociale ocrotite.

Bineînțeles, întreaga discuție purtată anterior creează o oarecare dificultate din perspectiva reținerii unei infracțiuni de ultraj care să se raporteze la violența în familie, iar cea din urmă să se raporteze la omorul calificat comis asupra a două sau mai multe persoane. Doar atunci ar deveni problematică ordinea de agravare a răspunderii penale. Însă, privind din această optică, având în vedere că, în prezent, ultrajul în varianta de bază, aplicabilă în speța noastră de lucru, nu se raportează și la violența în familie, ci doar, *inter alia*, la omorul calificat (comis asupra a două sau mai multe persoane), o eventuală reținere a ultrajului care să se raporteze „în cascadă” la violența în familie și omor calificat constituie o încălcare flagrantă a principului legalității incriminărilor penale, și ca atare, nu poate fi primită o astfel de soluție.

Așa fiind, această „aparentă” problemă, legată de ordinea de agravare a răspunderii penale de fapt, nu există. Dacă în ipoteza analizată se reține un concurs ideal de infracțiuni, înseamnă că avem două infracțiuni autonome de omor calificat comis asupra a două sau mai multe persoane, săvârșite mai înainte de pronunțarea unei condamnări definitive, chiar dacă avem o singură acțiune de ucidere¹⁶. Prin urmare, va fi stabilită o pedeapsă pentru fiecare din cele două infracțiuni de omor calificat, cu majorarea obligatorie a maximului special cu o pătrime (în cazul violenței în familie ce se raportează la omorul calificat), respectiv majorarea limitelor de pedeapsă cu o treime (în cazul ultrajului ce se raportează la omorul calificat). Ulterior, se va aplica pedeapsa cea mai grea, la care se va adăuga, imperativ, un spor de o treime din cealaltă pedeapsă stabilită, în condițiile cumulului juridic cu spor obligatoriu și fix.

¹⁶ Tocmai aceasta fiind și definiția concursului ideal (formal) de infracțiuni. Conform art. 38 alin. (2) Cod penal: „Există concurs formal de infracțiuni când o acțiune sau o inacțiune săvârșită de o persoană, din cauza împrejurărilor în care a avut loc sau a urmărilor pe care le-a produs, realizează conținutul mai multor infracțiuni”.

În al doilea rând, ne putem imagina, de altfel, o altă variabilă: perspectiva umanistă, înțeleasă în sensul său larg. Din acest unghi, se poate argumenta că, și în lipsa concursului de infracțiuni, omorul calificat comis asupra a două sau mai multe persoane reprezintă o variantă agravată a omorului comis în forma de bază, iar reținerea violenței în familie sau a ultrajului, ca infracțiune singulară la care să se raporteze omorul calificat, oricum ar conduce, *de lege lata*, la o dublă agravare a răspunderii penale. Așa fiind, organul judiciar va putea analiza, *in concreto*, care dintre cele două infracțiuni raportate la omorul calificat ar contura o pedeapsă mai redusă, ținându-se cont și de criteriile generale de individualizare, cantonate în cuprinsul art. 79 Cod penal. În acest caz, încadrarea juridică va urma regimul infracțiunii care conturează o pedeapsă mai redusă, în comparație cu cealaltă.

În fine, elementul subiectiv poate contura și el o a treia soluție. Dacă ar fi să ne raportăm la acesta, ar trebui să urmărim ce valoare socială a urmărit sau a acceptat să lezeze agentul: dacă agentul a săvârșit omorul calificat din considerente ce țin de mediul familial, respectiv relațiile sociale de familie în ansamblu (de pildă, X săvârșește omorul calificat asupra părinților săi care se află în exercitarea atribuțiilor de serviciu, pentru că cei din urmă nu-și respectau obligația legală de întreținere), atunci omorul calificat comis asupra a două sau mai multe persoane se va raporta la violența în familie. Dimpotrivă, dacă agentul ucide calificat din considerente ce țin de exercitarea atribuțiilor de serviciu ale părinților sau în legătură cu acestea (de exemplu, părinții sunt uciși în timp ce își exercitau atribuțiile de serviciu, pentru că fiul îi considera incompetenți și voia el să fie angajat pe postul lor), atunci omorul calificat se va raporta la infracțiunea de ultraj. Problematică poate fi ipoteza în care elementul subiectiv vizează ambele valori sociale *ab initio*, atunci când agentul săvârșește omorul calificat din considerente ce țin de mediul familial, dar și de autoritatea specifică ultrajului, de exemplu, atunci când X își ucide părinții în timp ce ei își exercitau atribuțiile de serviciu, pentru că nu câștigau suficiente resurse financiare, considerându-i incompetenți, iar în acest fel nu i se asigura corespunzător întreținerea. Practic, în acest ultim exemplu, intenția autorului nu se mai raportează la o singură valoare socială ce urmează a fi lezată, ci dimpotrivă, la ambele valori sociale.

6. Concluzii

Societatea evoluează, iar odată cu aceasta, fondul activ al legislației penale trebuie să nu rămână în urmă. Multitudinea de situații ce se pot ivi în practică, deseori, excedă cadrului normativ instituit de legiuitor, iar soluția, de cele mai multe ori, se regăsește în același text de incriminare, voința legiuitorului urmând a se desprinde din ceea ce el a conturat în diferite norme cu același specific.

Bineînțeles, voința legiuitorului nu este întotdeauna lesne de desprins, rațiunea atașării unei anumite gravități unei fapte ilicite concrete trebuie analizată corelând o serie de instituții vecine și conexe, analizarea tuturor alternativelor posibile, astfel încât soluția la care se ajunge să fie cât mai cuprinzătoare și să aibă un fundament juridic solid.

Violența în familie, fără iz de tăgadă, conturează o periculozitate aparte, pe lângă valorile sociale la care face trimitere, ea – infracțiunea –, afectând și relațiile sociale de familie, consecințele unei astfel de fapte putându-se regăsi ulterior în comportamentul și atitudinea victimelor, față de ordinea socială. Prin urmare, violența în familie își justifică agravarea cu desăvârșire, ea prevenind faptele sociale ce lezează una dintre cele mai importante instituții – familia, iar în momentul în care intră în coliziune cu o infracțiune contra vieții, reținerea acesteia, din cauza subiectului pasiv special, apare ca fiind imperios necesară și, cel mai important, în acord cu voința legiuitorului.